

Література

1. Гац Н.А. Формування у молодших школярів умінь використовувати засоби зв'язності тексту: На матеріалі вивчення частин мови: Автореф. дис. канд. ... пед. наук: 13.00.02 / АПН України. Ін-т педагогіки. – К., 1993.- 24с.
2. Льюк Б.А. Наслідування в писемному мовленні учнів IV–VIII класу: Дис. ... канд. психолог. наук. – К., 1974. – 129с.
3. Ладъженская Т.А. Система упражнений по развитию связной речи // Совершенствование методов обучения русскому языку. Сборник статей: Пособие для учителей. – М.: Просвещение, 1981. – С. 43–47.
4. Сеница И.Е. Психология письменной речи учащихся. Автореф. дис. д-ра. ... пед. наук – К., 1968. –47с.
5. Успенский М.Б. Пути реализации методов и приёмов обучения русскому языку в различных условиях билингвизма: Автореф. дис. д-ра ... пед. наук: 13.00.02 / АПН СССР НИИ преподавания русского языка в национальной школе. - М., 1980. – 24с.

М. Ярошенко

ЗАКОНОМІРНОСТІ ПСИХІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ДОВІЛЬНИМИ РУХАМИ МУЗИКАНТА ПРИ ЧИТАННІ НОТ З АРКУША

Статья рассматривает закономерности психического управления произвольными движениями и ориентировочной деятельностью музыканта-исполнителя при чтении нот с листа. Произвольные движения совершаются на основе образного отображения психикой человека содержания исполняемой музыки, при котором ориентировочная реакция является необходимым функциональным компонентом. Поэтому движения, как следствие действий, рассматриваются в аспекте ориентирования на различных его уровнях.

As reading musical notation and its actualization of the staff are directed by man's psychological process, there arises the necessity to control these movements. The investigation of free

movements is based on a person's image reflection of music he is performing and this fact makes the orientated reaction its necessary functional component. Thus, the movements resulted from the actions in terms of their orientation are viewed at deferent levels.

Кардинальні зміни у суспільній свідомості людства і соціально-економічного етапу у різних регіонах земної кулі передбачають суттєве реформування системи професійної підготовки фахівців. Тому сьогодні особливо актуальними є формування професійної культури, свідомості і самосвідомості, що значною мірою відбивається на її конкурентоспроможності як фахівця та оптимізації темпів професійного становлення. Поряд із внесенням змін у зміст підготовки вчителя до професійної діяльності актуалізується проблема формування і розвитку особистості фахівця, його самопізнання і самовдосконалення (в тому числі і психологічного). Його головне завдання полягає у тому, щоб забезпечити особистісний розвиток своїх учнів, зростання їх художньо-естетичної культури, враховуючи особистісно-психологічні якості та дієві психологічні прийоми їх реалізації. Тому для нього необхідна переорієнтація – від просвітництва до здійснення життєво творчої та культурної місії, від маніпулюючої, авторитарної педагогіки до педагогіки особистісно зорієнтованої.

Спроби розібратись в методологічних проблемах психологічної науки завжди породжувались конче необхідними потребами в теоретичних орієнтирах, без яких конкретні дослідження завжди залишаються недосконалими, поверховими. Процес читання нот з аркуша розглядається нами як складне явище, яке несе в собі ті внутрішні рухові протиріччя, роздвоєння і трансформації, що породжують психіку і являються необхідним моментом власного руху діяльності, її розвитку. Психологічний аналіз читання нот за фортепіано вносить в психологію такі одиниці аналізу, які несуть в собі неологічне відображення в його невідривності від моментів людської діяльності, які в свою чергу його породжують і ними опосередковані. Оскільки читання нот з аркуша і його актуалізація за клавіатурою музичного інструмента направляється психологічним процесом людини, то виникає

необхідність вивчення закономірностей психічного управління даними рухами. Розгляд довільних рухів здійснюється на основі образного відображення психікою людини змісту музики, яку вона виконує. Орієнтовна реакція при цьому являється необхідним функціональним компонентом, тому рухи як наслідок дій розглядаються в аспекті орієнтування на різних його рівнях.

Метою даного дослідження являється вивчення закономірностей психічного управління довільними рухами виконавця на музичному інструменті у ході орієнтовної діяльності як наслідку дій при опануванні ним незнайомого музичного тексту та розкриття суті діючих психофізіологічних процесів при даному виді діяльності, приведення на цій основі у порядок скоординованого стану психофізіологічного апарату виконавця.

Досягнення психологічної і фізіологічної науки (дослідження Анан'єва Б.Г., Бехтерева В.М, Запорожця А.В, Костюка Г.С., Леонт'єва А.Н., Мечнікова І.М, М'ясищева В.Н., Ухтомського О., Павлова І.П.) надають можливість розглянути процес читання нот з аркуша з психофізіологічних засад. Теоретичними орієнтирами виступають наукові доробки відомих психологів П.Блонського, С.Виготського К.Корнілова, Д.Узнадзе, С.Рубінштейна, сучасних психологів-дослідників - Антоненка В.В., Музичука С.Т., Петровської Л.П., Пилипенка Л.І., Шинкарюка А.І. Актуальна проблема створення наукової концепції оптимального розвитку виконавства (в тому числі і читання нот з аркуша) на основі свідомого психічного керування даним процесом хвилювала і провідних музикантів сучасності (Верхолаз Р.О., Рябов М.М., Назаров І.Т., Ципін Г.М.). Створені відповідні методичні розробки і рекомендації, але читання нот з аркуша в аспекті сучасної психологічної науки досліджені вкрай недостатньо.

Необхідність психологічного управління рухами, яке відбувається з допомогою образів, викликане надзвичайною складністю і безперервною зміною зовнішніх і внутрішніх умов людської діяльності. Управління подібними рухами можливе лише за допомогою корекції, яка у свою чергу може бути

здійснена тільки в тому випадку, якщо нервова система безперервно інформується шляхом зворотної аферентації про виконання рухового акту. Така інформація не в змозі сама по собі забезпечити корекцію виконуваного руху. Щоб вірно її оцінити і належним чином перекодувати в інформацію виконавську (у систему еферентних імпульсів) організм повинен мати відповідний зразок, певну програму того, що і як повинне бути виконане. На більш високих рівнях акцептор (додатковий аферентний комплекс умовного збудження) відтворює всю картину ситуації, яка очікує суб'єкта, і тих дій, які повинні бути в ній виконані. В останньому випадку ми можемо говорити про те, що рухи здійснюються на основі образу, уяви і набирають довільного характеру.

Орієнтовна реакція є необхідним функціональним компонентом будь-якої діяльності, що заснована на пристосуванні й має універсальне значення для утворення всякого часового зв'язку. Хоч у людини деякі орієнтовно-установчі реакції руки і ока є вродженими, однак вміння дивитись і сприймати повноцінний світ розвиваються у неї поступово, у результаті накопичення практичного досвіду. Різниця між подразниками і виявлення зв'язку між ними створюється шляхом орієнтовної реакції й лише потім передається на механізм спеціальних умовних рефлексів. Після того, як з допомогою додаткової безпосередньої сигналізації або словесних вказівок увага студентів (учнів) притягувалась до вазомоторів, викликалась відповідна умовна реакція, яка потім генерувалась з допомогою слова або самоінструкцій.

Неабиякого значення набирають ті складні форми орієнтовно-дослідницької діяльності, які мають місце при утворенні рухових навичок шляхом наочного показу і словесної інструкції у студентів різних курсів. Експериментальні факти (проведені в лабораторії А. Запорожця) свідчать про вирішальний вплив ступеня інтенсивності й характеру орієнтування на ефективність навчання, а також на подальший спосіб функціонування рухових систем, які склалися. Але згодом виявилось, що після попереднього орієнтування рухова система, яка склалася, виявилась незасвоєною і ставав

необхідним ряд додаткових вправ задля того, щоб навик нарешті сформувався повністю. У зв'язку з цим слід відзначити, що в процесі орієнтування складалася не сама система виконавських рухових реакцій, а образ здійснених рухів і умов, в яких вони повинні бути виконані, під контролем якого функціонуватиме система.

Орієнтування в умовах завдання проходить ряд ступенів. Спочатку воно носить хаотичний характер. Елементи ситуації, які мають сигнальне значення, ще не виділені. Орієнтовні реакції викликаються як суттєвими, так і несуттєвими для виконуваної дії обставинами, вони не приведені в систему. Кожний окремих подразник викликає орієнтування на себе, незалежно від попереднього і наступного.

На наступному етапі під впливом словесної інструкції та наочного образу характер дослідницької діяльності змінюється. Орієнтовна реакція на побічні подразники затухає, й увага тих, хто навчається, зосереджується на ситуації, яка складається на занятті, на словах і діях викладача. Вирішальне зрушення полягає в тому, що орієнтовні реакції асоціативно починають складатися в систему, у відповідності до системи діючих подразників, яка, у свою чергу, відповідає особливостям досліджуваного об'єкта, у даному випадку процесу читання нот з аркуша за інструментом. Подібна система орієнтування, що відповідає властивостям об'єкта, складається спочатку в студентів молодших курсів як система тактильно-рухових орієнтовних реакцій, яка здійснюється з допомогою тактильно-кінестетичної аферентації. Хоч вона і діє в усіх рухах студента, але на перших порах, лише відчуючи, рука може виявити дійсні особливості об'єкта. Рука, увесь час стежачи за рухами, і досвід, який вона акумулює, набирають здібність виконувати орієнтовну функцію уже самостійно і без сторонньої допомоги відстежувати особливості нотного запису.

Відомо, що орієнтовно-дослідницька діяльність студентів тісно пов'язана з мовою і уже на перших порах ознайомлення з ситуацією супроводжується різноманітними мовними реакціями. Але часом вони носять дискретний характер, і не все що відбувається в процесі відтворення

нотного тексту за клавіатурою, виявлене за допомогою орієнтування, отримує своє відображення в другій сигнальній системі. Активізація мовного спілкування студента, коли його спонукають ховати в особливій формі виявлені в процесі орієнтування особливості ситуації або дій, що демонструються в гучній мові, підвищує ефективність, робить його більш свідомим і узагальненим. Ефективність виконання відповідної системи рухів згідно словесної інструкції, а також ефективність формування відповідних навичок у процесі розвитку студента при словесному навчанні зростає.

На останньому етапі (поділ на етапи умовний) ефекторні рухові компоненти орієнтовних реакцій, які уже склалися, редукуються, гучна мовна активність, що їх супроводжує, переходить у носія внутрішньої мови. Здійснюється перехід від зорової, другої сигнальної регуляції рухів, що відіграють провідну роль на початковому етапі навчання, до кінестетичної регуляції. Знята за допомогою системи орієнтовних реакцій, копія-зліпок об'єкту (певної фактури нотного тексту і його кінестетичного втілення за клавіатурою) передається на систему коркових аферентних подразників і вже не потребує для свого прояву в певний момент зовнішньої опори. Таким шляхом складається образ, який акцентує наступні дії та передбачає шляхи здійснення рухів.

Якщо до виникнення образу вірний спосіб дій нащупується "в сліпу" (на основі апперцепції) і вірні реакції фіксуються, а помилкові гальмуються лише в міру досягнення або недосягнення відповідного ефекту пристосування, то з появою образу ситуація змінюється: вірні рухи відразу фіксуються, а помилкові гальмуються з самого початку, ще до того, як вони приведуть до негативного ефекту. Іншими словами, збіжність або незбіжність поведінки з наявним образом починає виконувати функцію своєрідного умовного підкріплення, унаслідок чого швидкість і ефективність навчання різко зростає.

З появою образу орієнтування не згасає, а набирає іншого характеру – характеру зіставлення, порівняння обставин з наявним зразком. Якщо ж навичка, яка щойно сформувалася,

постійно відтворюється в стереотипних умовах, то орієнтовні реакції поступово згасають. Хоча основну функцію орієнтування виконує спочатку оволодіння рухами або на перших порах їхні зміни, у подальшому вони не гублять свого значення. У найбільш звичному (для повторення стереотипу) акті поведінки є орієнтовна частина, якою і регулюється його потік.

Існують і більш елементарні види орієнтування (як безумовного, так і умовного). Вони зводяться до установчих реакцій, що сприяють кращому сприйняттю подразників і полегшують вияв тих із них, які мають для організму безумовне (або умовне) значення. Така орієнтація не обслуговує утворення нових форм поведінки і не передбачає шляхи їх здійснення. Вона лише вимушує в оточуючій обстановці працювати приводи для утворення безумовних і умовних реакцій, які пристосовуються і являються наявними в даний час в організмі.

В нашому дослідженні головною справою була орієнтовна діяльність, у процесі якої умовно рефлексорно складається система орієнтовних реакцій, яка представляє собою копію-зліпок об'єкту, що досліджується в даний час. Образ, який виникає на основі такої орієнтації, акцентує наступний рух, регулює хід його виконання і полегшує засвоєння нових форм поведінки. Орієнтування, що приводить до формування образу і здійснюється на його основі, має уже пряме відношення до психічної діяльності.

Таким чином, у ході дослідження, спрямованого на вивчення закономірностей психічного управління складним процесом читання нот з аркуша (під час проведення експериментально-практичних занять зі студентами, учнями обласного педагогічного ліцею-інтернату для сільської молоді, виступами по даній проблемі на науково-практичних студентських конференціях), були виявлені і усвідомлені зв'язки психологічних процесів з розумовими та фізіологічними при читанні нот з аркуша. Усвідомлення та узагальнення етапів рухових дій як компонентів орієнтовних реакцій надало можливість підвищити ефективність і швидкість читання незнайомого нотного тексту з аркуша. Подальші розвідки у

даному науковому напрямку становитимуть пошуки практичних методів оптимізації навчання читання нот з аркушу шляхом взаємозв'язку свідомого психічного керування процесом виконання взагалі (в тому числі і читання нот з аркуша) з прийомами відтворення інтонаційно-процесуальної сутності музики, що, на нашу думку, сприятиме створенню оптимальних умов навчання: тісний контакт з особливостями психофізіологічного „Я”, зацікавленість предметом шляхом поширення музичного світогляду, достатність виконавського рівня та „комфортність” відчуттів за інструментом.

Література

1. Запорожец А.В. Развитие эмоциональной регуляции действий у ребенка. / Избр. психологические труды. – М.: Педагогика, 1986. – 270с.
2. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. – М.: АПН РСФСР, 1959. – 493с.
3. Назаров И.Т. Основы музыкально-исполнительской техники и метод ее совершенствования. – Л.: Музыка, 1969. – 134с.
4. Костюк Г.С. К вопросу о психологических закономерностях // Вопросы психологии, 1955 - №1. – С.18-28.
5. Костюк Г.С. Педагогічне керівництво психологічним розвитком особистості. / В кн. Навчально-виховний процес і психологічний розвиток особистості. – К.: Радянська школа - 1989. – С.74-86.
6. Шинкарьук А.І. Функціональні особливості взаємовпливу моторики і психіки. // Педагогіка і психологія. – 2001. - №1. – С.34-42.

І.Ю.Серьогіна

ХАРАКТЕРИСТИКА САМОКОНТРОЛЮ УЧНІВ ЯК КОМПОНЕНТА НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В статтє рассматривается характеристика самоконтроля учащихся как компонента их учебно-познавательной деятельности, представлены виды и структурные звенья учебного самоконтроля.